

אינטלקטואלים ומוסר מלחמה

בספר משלי מופיע פסוק (יד, לד), עליו התווכחו המפרשים במשך דורות: "צדקה תרומם גוי - וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת". שלא כמחצית הראשונה של הפסוק, המחצית השנייה בעייתית. "חֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת"? החסד הוא חטאת? רבן יוחנן בן זכאי שאל על כך את תלמידיו הגדולים (בבא בתרא י"ב), ואלו, רבי אליעזר, רבי יהושע, רבן גמליאל, רבי אליעזר המודעי ורבי נחוניא בן הקנה הביעו את דעתם. ר' יוחנן בן זכאי פסק: "נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה" ואמר: "כשם שהחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על אומות העולם". חטאת כאן, אינה חטא אלא קרבן החטאת המכפר.

פירוש מחוכם! רבי אברהם אבן עזרא מביא אותו כאפשרות סבירה, אך אין הוא מסכים אתו. בתור עד לטענתו, הוא מביא מקבילה ארמית בספר דניאל (ד, כד). דניאל פונה אל המלך: "וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת, וְעֲוֹנוֹתָיִךְ בְּמַחֲוֶה אֶרְכֶּכָּה לְשָׁלוֹתָיִךְ", דהיינו "וחטאך בצדקה תסיר, ועוונותיך בחנינת עניים, בזה יאריך שלותך". ברור שכאן החטאת אינה קורבן אלא עצם המעשה הרע. לאור זאת פירש הרמב"ן (ויקרא כ, יז) את הפסוק כאילו תוך תוספת מלים, דבר הנהוג בפתגמי 'משלי': צדקה תרומם גוי כאשר יעשה - וְחֶסֶד לְאֲמִים אם לא יעשוהו, חטאת.

פירושים הומניסטיים מופלאים! אך תלמידי רבי יוחנן בן זכאי שדעותיהם נדחו העיזו לפרש את הפסוק באופן מילולי. כשמעללי האימפריה הרומית נגד עיניהם, הם הדגישו שהחסד שהעמים עושים פגום ושקרי. החסד הוא חטאת הבא להבטיח את השלטון תוך כיסוי פשע ושחיתות ויצירת כבוד מדומה. זו הייתה סברתם של חכמים רבים במשך הדורות. רבינו יונה, מחותנו של הרמב"ן, מצא בפירושו למשלי, בכל זאת, דרך ללמד זכות: "צדקה תרומם גוי... ואף כי אינם יודעים לעשותם לשמה רק להתפאר, יצליחו ויעשירו בשכר הצדקה. וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת. תכפר על השגגות [קורבן] חטאת". יהיה מה שיהיה המניע, עשו חסד! ולמרות זאת, הפסימיזם של התלמידים מצא יותר מדי סימוכין במהלך ההיסטוריה. לפעמים החסד הוא חטא!

המוסר והאבסורד

המלחמה מעמידה אותנו בפני דילמות מוסריות קשות. אחת מהן, בעלת חשיבות מכרעת עבורנו, נוגעת לבעיית הפגיעה באזרחים או/ו חפים מפשע, בעריהם, בניניהם ותשתיותיהם. על כך נחקקה אמנת ג'נבה הרביעית, ועל בסיסה פועלת המערכת המשפטית העולמית. מדינות מסוימות אף עושות דין לעצמן וחפצות לשפוט בעצמן פושעי מלחמה, לקולות מקהלת אמנסטי הבינלאומית. המשפט הבינלאומי נחל לכאורה ניצחון היסטורי, החסד גבר

על הרשע והגשים חזון של דורות. רק השכל הישר, שומע מבוש את קולות המקלה, ומסתכל על דיבוק האבסורד שהשתלט על המשפט והפך את המוסר למוסרנות נבובה.

בכל הנוגע לפגיעה באזרחים, מלמד אותנו השכל הישר להבחין בעיקר בין שני סוגי פגיעה: [א] הרג ופגיעה באזרחים במטרה לחסל אוכלוסייה בגין סיבות גזעיות, דתיות, לאומיות וכדו'. פגיעה מתועבת זאת מאפיינת את ארגוני הטרור ואת משלחיהם מדינות הטרור החולמים על שואה שנייה [ב] פגיעה באזרחים כתוצאה צדדית של פעולות צבאיות, אסטרטגיות או טקטיות. בין שני מצבים אלה יש מרווח בעייתי ובלתי ברור.

אסור לפגוע באזרחים 'חפים מפשע', נקודה. אולם קביעה זאת היא חסרת הקשר. האם אנשי מיליציה שאינם לובשים מדים, הם אזרחים חפים מפשע במדינה המאפשרת את התפתחות סרטן הטרור בתוכה, סרטן ששלוחותיו מאיימים על שכניה? אולם מעבר לכך, האם האיסור תקף כשהאויב שאני נלחם בו, לא שומר על עיקרון זה, כשהוא מתגונן מאחורי בני ערובה בני עמי או בני עמו? כיצד עלינו להגיב במצב של חוסר הדדיות? אנשי המשפט עונים שפשעי האויב אינם יכולים להוות עבורי היתר לנהוג באותה מידה כלפיו. אינטלקטואלים יפי נפש מוסיפים, אנו לא נרד למדרגתו של אויבנו המתועב, הוא לא יצליח להשחית אותנו. מלים כדברנות, אך נבובות. מאחוריהן מסתתר השקר. האשמת פעולות ישראל כפשעי מלחמה, גורמת בצורה פרדוכסלית לשימוש באזרחים כמגנים חיים על ידי מחבלים חסרי מצפון. המשפט הבינלאומי אטום לכך. הוא לא למד עדיין להבחין בין מלחמות מקובלות לבין מלחמות נגד ארגוני טרור. הוא "כאילו" מחייב את שומרי המוסר להשתמש בחרבות, בעוד שלטרוריסטים מתאפשר, בפועל, להשתמש בנשק חם. מתוך כך הופכת המוסרנות למשת"פ הרשע. המלחמה אינה מציאות וירטואלית המתרחשת כתחרות שחמט, כבמונדיאל וכאולימפיאדה, בהן התוצאות נקבעות על ידי שופטים ניטרליים (פעמים רבות, רק לכאורה). בהמלחמה היא מציאות ריאלית, כששמירה חד-צדדית על מוסרנות המלחמה אינה מבטיחה את נצחונו או אף את הישרדותו של הצדיק. המשפט הבינלאומי הופך כך להמשך המלחמה באמצעים אחרים, המעניש פעמים רבות מדי, דווקא את המוסריים והצודקים. החסד שהמשפט עושה כלפי החפים מפשע, נותנת למעשה חסינות לפושעים, והופך חטאת.

אכן, השכל הישר חייב להילחם נגד הכבלים המשפטיים והתחכום האינטלקטואלי שמאחוריו. אנשי תרבות, אקדמיה ואמנות משכנעים את עצמם שהם לוחמים את מלחמת הצדק והשלום נגד אספסוף מתלהם. בעצם הם נלחמים נגד השכל הישר שטרם הושחת. ועל כך כדאי לקרוא שוב, במרחק עשורים רבים, את דבריו של הראי"ה קוק על האינטלקטואלים, "גדולי התושייה" ו"אצילי הרוח" בלשונו (אורות הקודש ב, שסד): "האינטליגנציה חושבת שיכולה היא להיפרד מעל ההמון, שאז תהיה יותר בריאה ברוחה, יותר אצילה במחשבתה. זוהי טעות יסודית, טעות שאינה מכרת את הצד הבריא שיש בהכרות הטבעיות... שלא נתקנו, אבל גם לא נתקלקלו על ידי שום השפעה קולטורית. הצד הבריא של היושר מצוי הוא באנשים גסים יותר ויותר ממה שהוא מצוי במלומדים ומוסריים

בעלי מחשבה". אמנם, ההמון אינו מתמצא בדיוקים המשפטיים: "יותר מובהקים הם המלומדים בדברים הפרטיים של המוסר, בחוקיו ודקדוקיו, אבל עצם הרגשתו זאת היא מצויה באנשים בריאים טבעיים, שהם הם ההמון, עם הארץ... ולא דווקא בהרגשת המוסר השורשית עולה הוא ההמון על אנשי הסגולה, גם בהרגשת האמונה, הגדלות הא-להית", והוא מוסיף גם "היופי, החושיות", ראה ניכור ההמונים מהאמנות העכשווית. חסר לאדם הפשוט תחכום הניסוח ומתוך כך גם את אפשרות פתרון הדילמות: "אמנם לא יוכל ההמון לשמור בעצמו את עצומו [=עצמיותו] וטוהרתו, איננו יכול לקשר יפה את מושגיו, גם איננו יודע איך לעמוד בקשרי המלחמה, בעת אשר הכרות והרגשות מתנגדות וסותרות זו את זו, נלחמות בנפשו מבפנים או בעולם מבחוץ. לזה צריך הוא לעזרת גדולי התושייה, המיישרים לפניו את נתיבות עולמו". כישוף שבשפת האינטלקטואלים היא מלכודת. השפה מכשירה את החסד שנהפך חטאת. ניכור טראגי נוצר בין תחכום האינטלקטואלים לבין השכל הישר של ההמון, ניכור המחייב תיקון, כי "כשם שמשפיעים [האינטלקטואלים] עליו עצה ותושייה, כך הוא [ההמון] משפיע עליהם חיים בריאים. והצד המשותף של אצילי הרוח עם ההמון, הוא הכוח המקיים את שני הצדדים על מעמדם... ומשמרם מכל ריקבון והתנוונות מוסרית וחומרית".

הערה אחרונה, לא מהמוח אלא מהלב. אמנם כן, אולי כדבריכם, מטיפי המשפט והמוסר, אסור לנו לרדת למדרגות אויבינו. אך, מי שמכם, בשל כך, לשלוח את אחינו, חיילים ואזרחים, למות על מזבח יומרות מוסרניות שקריות ונבובות. על כל פנים, אחי, הפחד מספיק. אל נא נוסף גם את רגש האשמה, שיכול להיחפך לחטאת.